МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

Українсько-Азербайджанський Інститут
соціальних наук і самоврядування ім. Г. А. Алієва

МАУП

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНОЗНАВСТВА

Україна в контексті світової цивілізації: традиції і сучасність

Випуск 2

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції на базі кафедри українознавства, м. Київ, МАУП, 29 листопада 2012 р.

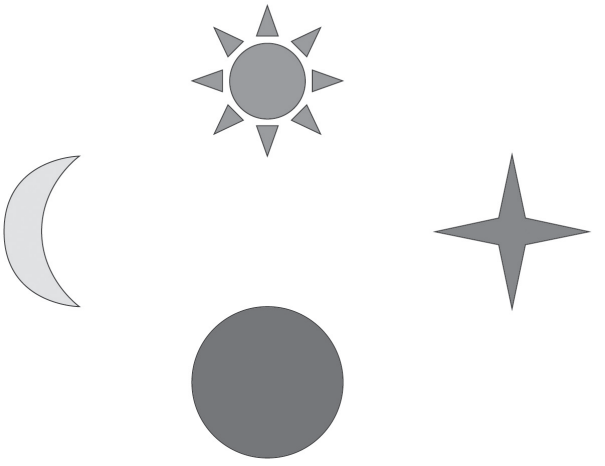

Київ
ДП "Видавничий дім "Персонал"
2013

Редакційна колегія:

Головатий М. Ф. — д-р політ. наук, проф.
Бідзюра І. П. — директор УАІСНС, д-р політ. наук, проф.
Шилов Ю. О. — зав. каф. українознавства, академік МКА, канд. іст. наук, проф.
Соколовська К. М. — канд. іст. наук

Видання здійснене в рамках проекту "Наукові праці МАУП"

Актуальні проблеми українознавства: [звед. зб. матер. наук.-практ. конф.]. — К.: ДП "Видавничий дім "Персонал", 2013. — 188 с.

Розкриваються історичні, теоретичні та методологічні аспекти українознавчої дисципліни не тільки як складової духовності українства, а й як феноменального явища світової цивілізації.

Проаналізовано роль і місце науки українознавства у розбудові демократичного суспільства суверенної європейської держави України.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів.

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2013
© ДП "Видавничий дім "Персонал", 2013

ЗМІСТ

С. О. Воронов
Культурні регулятори економічного розвитку підприємства 6

Г. А. Гайдукевич
Нейтральная Украина и черноморский регион..... 11

В. Ю. Горанін
Сучасний погляд на традиційний світогляд і вірування на теренах України 19

А. А. Гоцалюк
Гуманізація освіти на засадах історико-культурологічних дисциплін..... 29

О. С. Грецький
Громадянськість: етнокультурний вимір..... 34

О. І. Дікарєв
Цивілізаційний вимір міжнародних відносин України з Китаєм 39

І. В. Калько
Особливості гендерного літературознавства в Україні 48

А. В. Кальянов
Культурологічні чинники професійно-особистісного становлення майбутніх фахівців 53

О. М. Кирилова
Виховний потенціал роману Ліни Костенко "Записки українського самашедшого" 59

О. М. Кирилова
Формування духовності особистості у листах Василя Стуса до сина 64

П. М. Лісовський
Проблема етнічності українства в європейську співдружність як простір громадянської суб'єктності (соціально-філософський конструктивізм мудрості)..... 68

П. В. Несторенко
Нагородна система України як продовження традицій світової цивілізації..... 75

О. Б. Применко
Комплекс меншовартості в українському менталітеті як результат "боротьби двох культур" — української і російської — у часи комуністичного режиму 80

С. В. Прищенко
Естетичні проблеми рекламної графіки як відображення соціокультурної сфери суспільства... 89

Є. А. Антонович,
С. В. Прищенко
Концепція інтегрованої навчальної дисципліни "дизайн реклами"..... 96

С. В. Прищенко,
Т. В. Сенчук
Витоки дизайну в контексті культури.....102

В. С. Рижиков
Підготовка кваліфікованих юристів на засадах чинного законодавства.....111

Л. Є. Калашнікова,
Є. В. Рильцев,
Х. Є. Лисак
Майбутнє програмується історією 116

М. В. Сколуб
Адміністративно-судовий устрій Бессарабської області у 1812–1856 рр.....124

К. М. Соколовська
Українська національна символіка (історико-культурологічний аспект).....134

П. М. ЛІСОВСЬКИЙ
Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ПРОБЛЕМА ЕТНІЧНОСТІ УКРАЇНСТВА В ЄВРОПЕЙСЬКУ СПІВДРУЖНІСТЬ ЯК ПРОСТІР ГРОМАДЯНСЬКОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ (СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ КОНСТРУКТИВІЗМ МУДРОСТІ)

Актуальні проблеми українознавства, с. 68–74

Нині молода українська державність стоїть перед розв'язанням однієї із найважливіших своїх проблем — досягнення національної єдності. Як вважає англійський соціолог Ентоні Сміт: "З усіх ідентичностей, що їх тепер поділяють люди, національна ідентичність, мабуть, найважливіша й найповніша. ...Інші типи колективної ідентичності — класова, родова, расова, релігійна — можуть накладатися на національну ідентичність або поєднуватися з нею, але рідко спромагаються підточити її силу" [1, *149*]. При цьому, в сучасній науці використовується поняття "етнічність" як категорія, що означає існування відмінних етнічних груп чи ідентичностей. Це поняття втілює в собі існування гомогенних, функціональних та статичних властивостей, що відрізняють групу одна від одної та мають інший набір характеристик. Саме концепція етнічності ставить під сумнів подібний погляд на культуру та звертає увагу на полікультурний характер більшості сучасних суспільств і на практичну відсутність культурної ізоляції.

Серед учених немає єдності у визначенні поняття "етнічність", але є певні базові характеристики, властиві для всіх спільнот, які дають можливість вважати їх етнічними чи говорити про присутність етнічності як такої. До таких характерних ознак етнічності належать: наявність у членів групи уявлень про спільне територіальне та історичне походження, єдиної мови, спільних рис матеріальної та духовної культури; політичне оформлення уявлень про батьківщину у таких інститутах, як державність; почуття відмінності, тобто усвідомлення членами групи своєї належності до неї, а також засновані на ній форми солідарності та спільні дії.

Важливу роль у створенні теоретичної основи для вивчення етнічності відіграли праці норвезького вченого Ф. Барта із проблеми співвідношення етнічних та соціальних параметрів. Іншими словами, етнічність — це форма соціальної організації культурних відмінностей.

За цих обставин, зміна характеру економічних, політичних відносин внаслідок якісних і кількісних змін у структурі єврорегіональної співпраці має перманентний влив на формування нової системи відносин між регіонами, зокрема прикордонними регіонами України та регіонами країн нових членів євроспівпраці. У цьому сенсі роль і значення прикордонних територій, прикордонних регіонів набуває ключового значення. Насамперед, важливим є концептуальне обґрунтування основних цілей, принципів і механізмів єврорегіональної інтеграції України, а також визначення інструментів ефективного єврорегіонального співробітництва. Одним з пріоритетів євроінтеграційного напряму держави є максимальне використання євроінтеграційного досвіду країн Центральної Європи. Проте проблеми, що стосуються функціонування регіонів (особливо прикордонних регіонів) України за нових геополітичних умов у контексті розширення ЄС та зміни статусу транскордонного співробітництвам регіонів у оновленому Євросоюзі, залишаються малодослідженими.

При цьому, фрагментарність розробок обумовлює необхідність системного дослідження теоретичних і прикладних засад макро- і мезорегіональної інтеграції, оскільки існує потреба в переосмисленні загальної моделі міжрегіонального/транскордонного співробітництва України за нових євроінтеграційних умов. Особливої уваги заслуговує активізація транскордонного співробітництва західних прикордонних регіонів України зі східними прикордонними регіонами ЄС-держав Центральної Європи.

Наше завдання полягає у з'ясуванні ролі єврорегіональної співпраці в процесі прискорення інтеграції України до ЄС, вивченні діяльності єврорегіонів. Проаналізуємо єврорегіональну співпрацю та через вивчення експертної думки дамо рекомендації щодо ефективної діяльності єврорегіонального співробітництва.

Протягом останніх років в Україні значно активізувалося транскордонне співробітництво у вигляді єврорегіонів як вищої організаційної форми транскордонної співпраці, що характеризується наявністю системи управління та фінансування цієї діяльності. При цьому, єврорегіони створювалися з метою розв'язання спільних проблем, зокрема підвищення життєвого рівня населення прикордонних територій, розбудови комунікаційної інфраструктури, співробітництва у сфері економіки, освіти, охорони здоров'я, культури, довкілля тощо. Більшість єврорегіонів має спільну Концепцію розвитку транскордонного регіону з урахуванням європейських, національних та регіональних інтересів. Позитивними прикладами у розвитку єврорегіональної співпраці, як вже згадувалося, можуть бути Німеччина, Чехія, Угорщина та Польща, де єврорегіони створені за периметром кордонів цих держав [2, *702*].

У цьому сенсі варто зазначити, що етнічним загалом України є не автохтонні, а діаспорні утворення: росіяни (8,3 млн. осіб), білоруси (275,8 тис. осіб), румуни (151 тис. осіб), поляки (144,1 тис. осіб), євреї (103,7 тис. осіб), вірмени (99,9 тис.

осіб), греки (91,6 тис. осіб). Представники ще понад 120-ти інших етносів світу кількісно варіюють в Україні від кількох десятків тисяч осіб (татари, азербайджанці, грузини, німці) до кільканадцяти осіб (тофалари, ітельмени, юкагири, алеути) [3, *24–26*]. За цих соціальних обставин існує, зокрема, нагальна потреба в обґрунтованому встановленні верхньої і — особливо — нижньої кількісної межі, а також певного переліку якісних ознак для уможливлення правомірного кваліфікування конкретної іммігрантської чисельності людей як етнічної меншини українства.

Зрозуміло, що не існує жодних емпіричних підстав стверджувати, що Україна крім п'ятьох (разом з етнічними українцями) етносів-автохтонів представлена ще "десятками націй, народностей, етносів". З огляду на це, серед усього населення України етнічних українців налічується 77,8 відсотків, які кількісно переважають в усіх регіонах окрім Криму, у науковому обігу серед українських етносоціологів та етнополітологів замість поняття "Україна поліетнічна" поступово починає закріплюватися визначення України як держави із поліетнічним складом населення [4, *123*].

При цьому, для розв'язання проблеми етнічності українства як соціально-філософського конструктивізму мудрості необхідне *функціонування інститутів громадянського суспільства*, що виявляється через поведінку людей. Саме завдяки такій поведінці громадяни повідомляють про свої інтереси владу й соціальні установи, оскільки мають спрацьовувати різноманітні схеми структури громадянської активності. За характером дії і типом суб'єкта громадянської активності можна виокремити такі види практик: громадсько-політичні практики, які передбачають як індивідуальні, так і тимчасові колективні форми дій у громадсько-політичній сфері з метою тиску на політичні інститути задля майбутніх змін. Саме практики контактування громадян з установами й організаціями передбачають здебільшого індивідуальне звернення до установ задля реалізації та відстоювання власних інтересів.

Отже, громадянські практики є матеріалізованим втіленням соціальних відносин через інституціоналізовані чи неінституціоналізовані форми вираження. Це втілення уможливлюється за наявності певних структурних, ресурсних та соціально-психологічних чинників. Така модель соціального капіталу українства здебільшого пояснює діяльність у громадських організаціях як рух мудрих людей, оскільки довіра, відчуття спільноти, сусідська єдність, громадська компетентність означають накопичення відповідного соціального ресурсу. При цьому, проблематизованість реалізації соціальних інтересів українства закономірно спричиняється до ідентифікації та солідарності індивідів. Відтак, соціальні розмежування українства стають чинниками громадянських практик, оскільки соціальні розколи, що зумовлюють групову ідентифікацію, мають соціально-політичний характер. Водночас за умов, коли соціальні відносини втілюються у конкретних взаєминах людини з ін-

ституціями, увиразнюються статусні відносини, за яких розподіл соціальних статусів у суспільстві створює структурні розмежування, які певною мірою впливають на реалізацію потреб людини (людей, людства). Ці потреби можуть мати ситуативний, індивідуальний характер і не обов'язково викликають ідентифікацію з групою.

Однак усвідомлення соціальних інтересів, спричинених соціальними розколами, не завжди зумовлює громадянську активізацію українства. Лише за умови зростання активістських цінностей з'являється ідеологічне підґрунтя для реалізації соціальних потреб та інтересів, а звідси — відбувається політична ідентифікація. Таким чином, зростає суб'єктивне усвідомлення власної політичної компетентності та громадянського обов'язку, оскільки віра у власні сили та у можливість реалізувати свої розмисли стають ключовими чинниками для того, щоб люди почали проявляти мудрість у соціальних діяннях. Коли соціальна значущість людини (суб'єкта, індивіда, особистості, громадянина) переважує власні егоїстичні погляди на життя, з'являються передумови ідентифікації та солідарності українства, знижується міжособистісна недовіра, оскільки відбувається емоційна насиченість особистісних відносин. На інтенсивність громадянських практик українства також впливають особистісні чинники самореалізації людини у цивілізаційному просторі, а саме: самоповага, контроль над ситуацією, здатність до домінації, невимушеність у соціальних взаємодіях тощо.

Спрямованість суб'єктів громадянських практик українства може мати як конструктивний вплив, коли відбуваються процеси збереження чи вдосконалення політичної системи, так і деструктивний стосовно чинного соціального порядку, коли порушується питання про радикальне перетворення системи. Іншими словами, роль і значення громадянської активності розглядається двома підходами — конструктивного та критичного [5, *49–51*]. Конструктивну роль громадянської участі відзначають як прихильники структурного функціоналізму (долання відчуженості широких верств та залучення до ухвалення рішень), так і адепти теорії конфлікту (невдоволення та впорядковані форми долання конфліктів між соціальними групами).

Натомість етап суспільних перетворень, за якого відбулося становлення подвійної інституціоналізації, виокремлює аномічну деморалізованість населення, що обумовила одночасне існування регулятивних механізмів старих і нових інститутів. У цьому сенсі, зважаючи на слабку інтегрованість українського суспільства, на існування значних регіональних відмінностей мовно-культурного та політичного ґатунку, в Україні дотепер вдавалося створювати режим відносної стабільності, за якого ці розбіжності не стали визначальними у формуванні політичного ладу держави. Водночас існування проблеми визнано на державному рівні. Зокрема, в Указі Президента України № 105 / 2007 "Про Стратегію національної безпеки України" визначено, що одним з ускладнень розв'язання проблеми забезпечення

національної єдності та соборності українства є ціннісно-світоглядне розшарування українського суспільства, яке обумовлюється культурно-історичними відмінностями окремих регіонів України і поглиблюється внаслідок спекуляцій на цій проблематиці з боку певних внутрішньо- і зовнішньополітичних сил, зокрема екстремістського спрямування [5, *164*].

Україна як держава постала із несформованою політичною нацією, регіональними, мовними та політичними відмінностями, що стало причиною проблемного соціального ототожнення "Я — член територіальної спільноти". Становлення незалежної України поставило її громадян перед проблемою макро- та мікросоціальної самоідентифікації, пов'язаної з усвідомленням належності до нових територіальних груп. Разом із тим, процеси глобалізму також накладають відбиток на формування новітньої громадянської ідентичності українства. Адже становлення політичних націй у XIX–XX ст. уможливилося внаслідок консолідації населення певної території із значними соціальними відмінностями шляхом уніфікації соціалізаційних процесів, монопольного впливу на громадську думку та завдяки вольовим зусиллям. Тому внаслідок глобалізації інформаційний простір багатьох країн, зокрема слабоінтегрованих, став проблематичним. До того ж, входження сучасної території України до різних державних утворень дається взнаки в існуванні, крім загальновідомого "реліктового" кордону між Галичиною та Наддніпрянською Україною, ще й інших меж, які простежуються в українському суспільстві [5, *165*].

Варто підкреслити, що лінія розмежування, відчутна після подій Помаранчевої революції, суттєво нагадує лінію поширення соціально-політичних інститутів Речі Посполитої, зокрема середньовічного Магдебурзького права та козацької полкової територіально-адміністративної традиції гетьманщини. Як припускає О. Вишняк, лінія розмежування двох політичних типів регіонів сягає значно глибшої історичної давнини — часів данської династії Інгварсонів X–XII ст. та Великого князівства Гедимінасів, простягаючись уздовж кордонів історичної Русі (Київська, Чернігівська, Галицько-Волинська землі) та новими землями колонізованого пізніше степу [5, *165*].

Отже, самоідентифікація індивіда з певною територією має ієрархічний характер, оскільки людина себе відчуває одночасно мешканцем і своєї країни, й одного з її регіонів, і конкретного населеного пункту. При цьому, діалектично взаємопов'язані територіальні ідентичності відіграють розмаїту роль — керівну і підпорядковану. Деякі ідентичності можуть бути "сплячими" й активізуватися лише за певних обставин, наприклад, при виникненні загрози даній групі. Коли регіональна ідентичність виявляється сильнішою за національно-державну, постає небезпека розпаду держави. Саме аналіз просторово-територіальної ідентифікації дає змогу виявити рівень ідентифікації індивіда з певним масштабом просторово-територіальної спільноти, оскільки переживання та усвідомлення індивідом своєї належності до певного територіально-

го утворення є свідченням пріоритетності для нього цього соціального простору. На наш погляд, радикальні українські партії з гаслами впровадження етнократичної моделі національно-державного устрою, так і партії, засновані на етнічних засадах із відповідними слов'янофільськими та ліберальними версіями російського націоналізму, не мали і не мають вагомої підтримки у пересічній свідомості суб'єкта. Політичні сили такого типу, як правило, до парламенту не потрапляють і набирають мізерну кількість голосів. Регіональне виокремлення електорату відповідних політичних лідерів не несе істотної загрози цілісності країни, оскільки політична боротьба вимагає від усіх політичних сил залучення загальноукраїнського електорату.

Таким чином, активність регіоналізації у пострадянському просторі пов'язують із такими чинниками, як статус регіонів і ментальна специфіка їх територій, а саме: ранг регіону; етноадміністративний статус; включеність в етнорегіон; дорадянське існування як цілого; особливий статус у російській імперії; географічний розмір регіону; населення і виробнича інфраструктура; периферійність; близькість до іноземного тяжіння; етнокультурна специфіка населення. Найбільше такі показники-чинники властиві Автономній Республіці Крим, Закарпатській та Донецькій областям.

У цьому зв'язку регіональні настрої населення цих регіонів, що виявлялися на початку 90-х років XX ст., і сьогодні присутні в латентних формах свідомості місцевих еліт. Адже регіоналізм Автономної Республіки Крим вирізняється насамперед етнокультурною специфікою, що підживлює кримський іредентизм у близькість до іноземного центру тяжіння — Росії та перебування її Чорноморського флоту.

Ще одним регіоном, де робили спробу ідеологічного обґрунтування сепаратизму, було Закарпаття. Це єдина територія, що була відірваною від решти українських земель майже 700 років. Належність до складу Угорського королівства, Австро-Угорської імперії та Чехословаччини наклали відбиток на етнічну свідомість місцевих українців, де певна частина з них продовжують досі вживати етнографічну самоназву "русини". Це дає підстави констатувати відсутність в українському суспільстві потужної етнічної стратифікації як специфічної форми соціальної диференціації. Проте можна сподіватися, що розмитість етнічної ознаки в соціальній структурі українства сприятиме лояльності етнічних меншин до української державності.

Отже, варто відзначити, що проблема етнічності українства у європейській співдружності як просторі громадянської суб'єктності визначається за характером дії та типом суб'єкта такими видами практик, як: громадсько-політичні, що передбачають індивідуальні та тимчасові колективні форми дій у громадсько-політичній сфері; практики контактування громадян з установами й організаціями, які уможливлюють звернення до установ з метою захисту власних інтересів; кооперативні (колективні) практики громадян, які є систематичними та постійними ефективно діючими задля спільної

реалізації своїх потреб та інтересів. Саме модель духовного капіталу українства як соціокультурної обумовленості суттєво пояснює соціальну діяльність у громадських організаціях. Оскільки накопичення довіри до людей, гідність як наріжний камінь моральності та відповідальність цілісно утворюють духовний ресурс українства у феноменології її мудрості.

Література

1. *Сміт Е.* Національна ідентичність. — К.: Основи, 1994. — 223 с.
2. *Державна* регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети: Монографія / За ред. З. С. Варналія. — К.: НІС, 2007. — 768 с.
3. *Національний* склад населення Українства та його мовні ознаки за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року. — К., 2003. — 245 с.
4. *Етносоціологія*: терміни та поняття: Монографія / В. Б. Євтух, В. П. Трощинський, К. Ю. Галушко. — К., 2003. — 280 с.
5. *Резнік О.* Громадянські практики в перехідному суспільстві: чинники, суб'єкти, способи реалізації / Інститут соціології НАН України, 2011. — 336 с.